

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

//Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» 24-25 жовтня 2013 р., 20-21 2014 (Острог)

Активізація розроблення питань культури українського мовлення у викладанні української мови в загальноосвітніх навчальних закладах обумовлена суспільною функцією мови, розширенням кола носіїв української мови, зміцненням її комунікативної функції.

Оскільки українська мова є не лише засобом спілкування переважної більшості жителів України, але й державною мовою, перед загальноосвітньою та вищою школою постає важливе завдання “домагатися високої культури мовлення... З огляду на це, слід уникати... змішування лексики, граматичних форм, вимови звуків, уживання так званого “суржику”. Треба постійно дбати про культуру усного і письмового мовлення, правописну грамотність..”[1, с.73].

Мовленнєва культура у нашій державі розглядається як складова національної культури, тому необхідно шукати шляхи для того, щоб мова, зрозуміла для всіх членів суспільства, могла здійснювати свої завдання як знаряддя спілкування й розвитку суспільства.

Навчання української мови в південно-східному регіоні України відбувається в умовах українсько-російської двомовності, що має великий вплив на оволодіння українською літературною мовою в цілому. Враховуючи ці особливості, варто вчителям-філологам та викладачам вишів звертати особливу увагу на те, що єдиною формою існування мови як засобу спілкування повинна виступати літературна мова, тому вимоги до культури мовлення учнів і студентів мають бути однаковими.

Під культурою мови необхідно розуміти “дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети,

обставин спілкування” [2, с. 263]. Знання й оволодіння нормами української літературної мови обов’язкове для всіх її носіїв.

Основне завдання національної школи – формування мовленнєвої особистості, яка вміє комунікативно виправдано спілкуватися в будь-якій ситуації, дотримуючись норм української літературної мови. Важливість й актуальність такого завдання визначається тим, що в роботі над підвищенням культури мовлення в першу чергу необхідно орієнтуватися на тих носіїв української мови, які використовують її як знаряддя спілкування і тому можуть впливати на мовленнєву культуру всього суспільства. Перше місце серед таких носіїв посідають учителі української мови. Тому об’єктом нашого дослідження є культура мовлення студентів-філологів – майбутніх учителів-словесників.

Вивчаючи українську літературну мову, студенти одночасно засвоюють її закони і звичаї, вирішують завдання, що стоять перед ними: засвоєння норм української літературної мови у безпосередньому і нерозривному зв’язку з формуванням мовленнєвої культури у двомовному середовищі. На шляху успішного виконання цього завдання перед викладачами філологічних факультетів вищої школи постають великі труднощі як теоретичного, так і практичного характеру, серед яких виділяємо такі:

1) відсутність цілісної, єдиної програми, спрямованої на формування культури мовлення студентів-філологів, що пов’язує всі фахові дисципліни: практичний курс української мови, культуру мови, сучасну українську літературну мову, стилістику, риторику тощо;

2) не розвивається належним чином самостійна пізнавальна діяльність студентів засобами мови. Як відомо, критеріями успішності у роботі вищої школи є здатність випускника до самовдосконалення, прийняття самостійних рішень, що забезпечить у подальшому його успішне функціонування в суспільстві;

3) текстові, інформаційні та інші матеріали в підручниках і посібниках з фахових дисциплін охоплюють незначну частину.

Звідси випливає, що культурі мовлення студентів-філологів не приділяють належної уваги, у той час як їй призначено бути мистецтвом удосконалення особистості засобами мови.

Будь-яке мистецтво має міцні наукові підвалини, період пошуків й науково обґрунтованих експериментів, довготривалу практику, що приводить до досконалості. Усі ці етапи і пройшла культура мови як наукова і навчальна дисципліна. Тому у формуванні мовленнєвої культури студентів-філологів необхідно спиратися такі принципи:

- комунікативного спрямовання ;
- комунікативно-педагогічної ситуативності;
- урахування психофізіологічних та інших індивідуальних особливостей мовця;
- дотримання вимог, що висуваються до кожного з видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо);
- оптимального поєднання групових та індивідуальних форм роботи з урахуванням рівня підготовки та індивідуальних особливостей студентів;
- професійного спрямовання у підготовці молодого спеціаліста.

Спираючись на ці принципи, будемо враховувати п'ять основних компонентів, спрямованих на формування культури мовлення студента-філолога: мета, об'єкт, інформація, методи, суб'єкт.

Мета – це соціальне замовлення держави, зорієнтоване на формування висококваліфікованого спеціаліста, вчителя-словесника. Об'єкт навчання – це студент, якого навчають спеціальним дисциплінам, формують необхідні уміння й навички, які забезпечать йому самостійність у подальшій діяльності. Інформація – це зміст навчання, знання, якими повинен оволодіти студент, що закладені в плани, програми, підручники, і які забезпечать досконале володіння нормами української літературної мови. . Усе це реалізується через конкретні методи, прийоми, форми навчання, що забезпечуватиме формування мовленнєвих умінь і навичок, спрямованих на дотримання норм літературної мови, попередження й подолання інтерференції у мовленні студентів-філологів.

Це здійснюється суб'єктом – викладачем, який озброєний найновішими досягненнями з питань культури мови, психології, сучасної української літературної мови, стилістики тощо, з метою формування висококваліфікованого спеціаліста. Кінцева мета для викладача – перетворити об'єкт навчання у суб'єкт навчання, тобто сформувати у майбутнього вчителя-словесника навички самоосвіти, самовдосконалення, які будуть йому необхідні у подальшій трудовій діяльності.

Повертаючись до питання принципів удосконалення мовленнєвої культури студентів-філологів, треба зазначити, що принцип професійної спрямованості повинен стати основоположним, оскільки він нерозривно пов'язаний з проблемою професійної підготовки спеціаліста як процесом і результатом оволодіння певними професійними вміннями й навичками.

Професійна спрямованість у формуванні мовленнєвої культури майбутніх учителів-словесників спирається на основні дидактичні принципи, що дозволяють моделювати найважливіші сторони діяльності вчителя, і які сприяють успішному оволодінню професійними вміннями, забезпечуючи виконання основних функцій учителя.

Беручи до уваги практичну мету - формування культури мовлення, провідним методичним принципом треба назвати принцип комунікативної спрямованості. Цей принцип передбачає оволодіння дидактико-комунікативними діями й вміннями професійного володіння рідною (українською) мовою, коли моделюється професійно-діяльнісна структура комунікації, спрямована на удосконалення культуромовних умінь і навичок студентів-філологів в українсько-російському мовному середовищі.

Принцип комунікативної спрямованості повинен пронизувати весь навчальний процес. На нього необхідно спиратися під час викладу нового матеріалу, щоб студенти бачили його комунікативну функцію, тобто знали, що можна з допомогою даної мовної одиниці повідомити, про що дізнатися, що висловити, під час виконання вправ, при застосуванні його в завданнях комунікативного характеру.

Принцип врахування основних психофізіологічних особливостей індивіда включає основні параметри пам'яті, уваги, сприйняття, мислення, типи вищої нервової діяльності і враховує основні закономірності цих параметрів для досягнення максимального результату формуванні культури мовлення студентів і в розвитку особистості.

Принцип ієрархічності й послідовності у подачі як мовних засобів, так і видів мовленнєвої діяльності передбачає певну ієрархію і послідовність уведення мовних засобів (орфоєпії, фонетики, лексики, граматики) і видів мовленнєвої діяльності (говоріння, слухання, читання, письмо). Дотримуючись цього принципу, необхідно розглядати новий матеріал від 1) “простого – до складного”, враховуючи у його подачі елементи складності і новизни; 2) формуючи мовленнєву культуру студентів-філологів, необхідно надавати перевагу тим помилкам, які найчастіше зустрічаються у мовленні студентів. Цим помилкам треба приділяти більше часу й уваги при формуванні автоматичних навичок (наприклад, тверда вимова шиплячих приголосних; правильна вимова сполучень приголосних /дж/, /дз/; особливості відмінювання складних числівників тощо); 3) як у мовному матеріалі, так і у виборі видів мовленнєвої діяльності перевагу необхідно віддавати тому виду, який потребує більше уваги під час вивчення конкретної теми (наприклад, під час розгляду тем з фонетики, орфоєпії необхідно віддавати перевагу усним видам мовленнєвої діяльності – говорінню і слуханню; під час розгляду тем з граматики – читанню, письму).

В основі принципу комунікативно-педагогічної ситуативності лежить сукупність мовленнєвих і лінгвометодичних умов, що визначають динаміку навчального процесу, його особистісний і функціональний характер, його евристичність. Опора на цей принцип передбачає формування культури мовлення студентів-філологів, спираючись на моделі мовленнєвих ситуацій.

Основними критеріями відбору мовленнєвих ситуацій є той факт, що вони повинні відбивати у своїх моделях ті мовні питання, що заплановані для

розгляду на практичних заняттях з культури мова та практикуму з української мови.

Принцип колективного характеру навчання та врахування індивідуальних особливостей тісно пов'язаний з принципом комунікативної спрямованості. Цей принцип реалізується перш за все в організації колективної роботи всіх студентів академічної групи, у зацікавленні кожного із студентів включитися у мовленнєву діяльність у різних її проявах. Особливо чітко він виявляється при виконанні вправ, пов'язаних з творами образотворчого мистецтва (наприклад, написати (скласти усно) твір-опис за поданою ілюстрацією; висловити свої думки щодо того, які враження викликають у вас події, змальовані на полотні художника), ситуативні парні діалоги (наприклад, вибір студента, що веде діалог) тощо. Врахування індивідуальних особливостей кожного із студентів полягає у доборі партнерів діалогу, у тому, що сміливішим, ініціативним студентам доручається роль ведучого (вони пропонують репліки-стимули), студенти несміливі, безініціативні подають репліки-відповіді, а з часом навчаються перехоплювати ініціативу.

Цілеспрямованість – це основа педагогічного спілкування на занятті. Взаємодія завдань, що ставляться перед студентами, визначає динаміку педагогічного спілкування. Звідси випливає, що управління процесом педагогічного спілкування здійснюється за допомогою принципу дидактико-комунікативної спрямованості дій викладача. В основі цього принципу лежать 1) дії, що спонукають студентів до мовленнєвої діяльності; 2) дії, спрямовані на забезпечення мовленнєвої діяльності; 3) дії, що забезпечують оцінку висловлювання. Формуючи мовленнєву культуру студентів-філологів, реалізація цього принципу буде виявлятися в оволодінні студентами усіма професійно важливими діями, які характеризують у першу чергу дидактико-комунікативну спрямованість дій учителя.

Значне місце у формуванні культури мовлення майбутнього вчителя-словесника у двомовному середовищі відіграє принцип врахування другої (російської) мови. Друга мова повинна враховуватися 1) при доборі навчального

матеріалі і його організації під час навчального процесу; 2) для прогнозування труднощів під час розгляду орфоепічних, лексичних, граматичних норм української літературної мови, 3) для визначення структури мовленнєвих дій, які дії і скільки треба здійснити, щоб виробити необхідні мовленнєві навички; де можливий переніс мовних явищ, де корекція, а де необхідне формування умінь і навичок заново. Усе це безперечно відбивається на кількості і характері вправ.

Отже, запропоновані нами принципи професійної підготовки вчителя-словесника, спрямованих на формування культури українського мовлення, не можна вважати остаточно визначеними, оскільки 1) розробка дидактичних принципів навчання і досі залишається актуальною і незавершеною; 2) деякі, запропоновані нами принципи у подальшому, можливо, будуть потребувати уточнення й конкретизації.

Література

1. Біляєв О.М., Вашуленко М.С., Плахотник В.М. Концепція мовної освіти // Дивослово. – 1994. - №9. – С.71 – 73.
2. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
3. Пешковський А.М. Методика рідного язика, лингвистика, стилістика, поезика : Сб. статей. – М., 1925. – С.115.
4. Пути оптимизации обучения иностранному языку в вузе: Метод разработки. – М., 1984.